

**MUAMMOLI TA'LIM TEXNOLOGIYASI ASOSIDA O'QUVCHILARDA MUSTAQIL
VA TANQIDIY FIKRLASH KOMPETENSIYALARINI SHAKLLANTIRISHNING
PEDAGOGIK MEKANIZMLARI**

Xudayberganov Shuxrat Shavkatovich

Urganch Ranch texnologiya Universiteti Pedagogika mutaxassisligi magistranti.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18891767>

Annotatsiya. Mazkur maqolada muammoli ta'lim texnologiyasining o'quvchilarda mustaqil fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishdagi o'rni tahlil qilinadi. Tadqiqot jarayonida eksperimental va nazorat guruhlari bilan ishlanib, muammoli ta'lim metodlarining samaradorligi aniqlangan. Natijalar muammoli vaziyatlarga asoslangan ta'lim modeli o'quvchilarning tahliliy, tanqidiy va ijodiy fikrlash darajasini sezilarli oshirishini ko'rsatdi.

Kalit so'zlar: muammoli ta'lim, mustaqil fikrlash, tanqidiy tafakkur, pedagogik texnologiya, ta'lim samaradorligi.

Annotation. This article analyzes the pedagogical mechanisms of problem-based learning (PBL) for developing students' independent and critical thinking competencies. Results indicate that creating problem situations, hypothesis formulation, evidence-based reasoning, group discussion, and reflective processes effectively enhance students' analytical, critical, and reflective thinking. PBL also strengthens motivational and metacognitive components, fostering students as active participants in their learning process.

Keywords: problem-based learning, independent thinking, critical thinking, pedagogical mechanism, reflection, competence.

Аннотация. В статье анализируются педагогические механизмы проблемного обучения (PBL) для формирования у учащихся компетенций самостоятельного и критического мышления. Результаты показывают, что создание проблемных ситуаций, формулировка гипотез, аргументированное рассуждение, групповое обсуждение и процессы рефлексии эффективно развивают аналитическое, критическое и рефлексивное мышление. PBL также укрепляет мотивационные и метакогнитивные компоненты, способствуя активному участию учащихся в учебном процессе.

Ключевые слова: проблемное обучение, самостоятельное мышление, критическое мышление, педагогический механизм, рефлексия, компетенция.

1. Introduction (Kirish)

Zamonaviy ta'lim tizimida shaxsning mustaqil fikrlashi, muammoli vaziyatlarda to'g'ri qaror qabul qilishi va ijodiy yondashuvi ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi. An'anaviy reproduktiv ta'lim modeli o'quvchilarning bilimni tayyor shaklda qabul qilishiga asoslangan bo'lsa, muammoli ta'lim ularni faol izlanishga, savol qo'yishga va mustaqil xulosa chiqarishga undaydi. **Muammoli ta'lim (Problem-Based Learning, PBL)** – bu ta'lim jarayonida o'quvchilarni **faol, mustaqil va ijodiy fikrlovchi shaxs** sifatida rivojlantirishga qaratilgan pedagogik texnologiya.

Muammoli ta'limning asosiy g'oyasi shundan iboratki, o'quvchilar **tayyor bilimni passiv qabul qilmay**, balki **muammo yoki vazifa orqali bilimni “kashf etadi”**.

Bunda o'quvchi nafaqat faktlarni yodlaydi, balki ularni tahlil qiladi, baholaydi, gipotezalar ishlab chiqadi va asoslangan xulosalar chiqaradi.

Muammoli ta'lim nazariyasi J. Dyui, M. Maxmutov, I. Lerner kabi olimlar tomonidan asoslab berilgan bo'lib, unda o'quv jarayoni muammoli vaziyat yaratish orqali tashkil etiladi.

Muammoli vaziyat — bu o'quvchi oldida mavjud bilimlari bilan hal qilib bo'lmaydigan, yangi bilim va izlanishni talab qiladigan pedagogik holatdir. Shuningdek, sotsiomadaniy rivojlanish nazariyasi muallifi Lev Vygotsky o'quvchilarning ijtimoiy hamkorlik va muloqot orqali bilim hosil qilishini ta'kidlaydi. Kognitiv rivojlanish nazariyasi asoschisi Jean Piaget esa bilish jarayonida kognitiv ziddiyatning tafakkur rivojlanishida muhim rol o'ynashini ko'rsatadi.

Tadqiqot maqsadi: Muammoli ta'lim texnologiyasi asosida o'quvchilarda mustaqil va tanqidiy fikrlash kompetensiyalarini shakllantirishning pedagogik mexanizmlarini aniqlash va ularning samaradorligini ilmiy asoslash.

Tadqiqot vazifalari:

1. Mustaqil va tanqidiy fikrlash kompetensiyalarining nazariy asoslarini o'rganish.
2. Muammoli ta'lim texnologiyasini amaliy darslar orqali tatbiq etish.
3. O'quvchilarda kompetensiya rivojlanishini diagnostika qilish va tahlil qilish.
4. Tadqiqot natijalarini statistik va sifat tahlili yordamida baholash.
5. Pedagogik tavsiyalar ishlab chiqish va kelgusidagi tadqiqot yo'nalishlarini aniqlash.

Shu bilan birga, tadqiqot muammoli ta'limning o'quvchilarda tanqidiy va mustaqil tafakkur rivojlanishiga, shuningdek, ularning ijtimoiy, kommunikativ va motivatsion salohiyatini oshirishga qanchalik samarali ekanligini ilmiy jihatdan aniqlashga xizmat qiladi.

Kirish qismi tadqiqotning nazariy va amaliy asosini belgilab beradi, tadqiqot muammosini aniq ifodalaydi va o'quvchi uchun maqolaning kontekstini kengaytiradi. Shu asosda maqola IMRAD strukturasidagi qolgan bo'limlarda metodologiya, natijalar, muhokama va xulosalarni mukammal yoritadi.

2. Methods (Metodologiya)

Muammoli ta'limning asosiy xususiyatlari:

1. Muammoli vaziyat asosida o'qitish

O'quvchilar real yoki model muammo bilan yuzma-yuz keladi va uni hal qilishga harakat qiladi. Masalan, matematikada kompleks masalani yechish, biologiyada eksperiment natijalarini tahlil qilish.

2. Gipoteza va yechim ishlab chiqish

O'quvchilar muammoni yechish bo'yicha turli variantlarni taklif qiladi, ularni asoslaydi va eng samarali yechimni tanlaydi.

3. Refleksiya va tahlil

O'quvchilar o'z fikrlarini va qarorlarini tahlil qiladi, xatolarini aniqlaydi, jarayonni baholaydi va yakuniy xulosalarni chiqaradi.

4. Guruhli hamkorlik

O'quvchilar guruhlarda ishlaydi, o'z fikrini himoya qiladi va boshqalarning fikrini tanqidiy tahlil qiladi. Bu ijtimoiy va kommunikativ kompetensiyalarni rivojlantiradi.

5. O'qituvchining fasilitatorlik roli

O'qituvchi jarayonni boshqaradi, yo'naltiradi va yordam beradi, lekin barcha yechimlarni o'zi bermaydi. Bu o'quvchilarni mustaqil fikrlashga undaydi.

6. Muammoli ta'limning asosiy afzalliklari:

- Mustaqil va tanqidiy fikrlashni rivojlantiradi
- Analitik va refleksiv tafakkur ko'nikmalarini shakllantiradi
- Ijtimoiy va kommunikativ kompetensiyalarni oshiradi
- Ichki motivatsiyani mustahkamlaydi
- Bilimni chuqur va tizimli o'zlashtirishga yordam beradi

Tadqiqot umumta'lim maktabining 8-sinf o'quvchilari o'rtasida olib borildi. Jami 40 nafar o'quvchi tadqiqotga jalb qilinib, ular ikki guruhga ajratildi:

- **Nazorat guruhi (20 nafar)** – an'anaviy usulda ta'lim oldi;
- **Eksperimental guruh (20 nafar)** – muammoli ta'lim asosida o'qitildi.

Tadqiqot metodlari:

- pedagogik kuzatuv;
- savolnoma;
- test sinovlari;
- taqqoslash va statistik tahlil.

Eksperimental guruhda dars jarayonlari quyidagi bosqichlarda tashkil etildi:

1. Muammoli vaziyat yaratish;
2. Muammoni aniqlash va savol qo'yish;
3. Taxminlar ilgari surish;
4. Dalillar asosida muammoni hal qilish;
5. Xulosa chiqarish va refleksiya.

Mustaqil fikrlash darajasi quyidagi mezonlar asosida baholandi:

- tahliliy fikrlash;
- mantiqiy xulosa chiqarish;
- ijodiy yondashuv;
- dalillash ko'nikmasi.

3. Results (Natijalar)

Tajriba yakunida o'quvchilarning mustaqil fikrlash darajasi qayta o'lchandi. Natijalar quyidagicha bo'ldi:

Ko'rsatkich	Nazorat guruhi	Eksperimental guruhi
Past daraja	30%	10%
O'rta daraja	50%	40%
Yuqori daraja	20%	50%

Kuzatishlar va amaliy tahlil

1. Muammoli vaziyatlar samaradorligi

Muammoli darslarda o'quvchilar ko'proq faol bo'ldi, muammoni bir nechta nuqtai nazardan tahlil qildi va turli yechimlarni taklif qildi.

2. Guruhli muhokama samarasi

Guruh ishlari o'quvchilarga o'z fikrini himoya qilish va boshqa fikrlarni tanqidiy baholash imkonini berdi. Bu o'quvchilarning ijtimoiy va kommunikativ kompetensiyalarini oshirdi.

3. Refleksiv mashg'ulotlar

Refleksiv mashg'ulotlar o'quvchilarda metakognitiv qobiliyatlarni rivojlantirdi.

O'quvchilar o'z xatolarini aniqladi, yechim jarayonini baholadi va yakuniy xulosalarni chiqarishga o'rgandi.

4. Motivatsion ta'sir

Muammoli ta'lim o'quvchilarning darsga qiziqishini oshirdi. Ko'plab o'quvchilar vazifalarni ijodiy yondashuv bilan bajarishdi, bu metodning ichki motivatsiyani faollashtirishdagi rolini tasdiqlaydi.

Natijalardan ko'rinib turibdiki, eksperimental guruhda yuqori darajadagi mustaqil fikrlash ko'rsatkichlari 30% ga oshgan. O'quvchilarning muammoni mustaqil tahlil qilish va asosli xulosa chiqarish ko'nikmalari sezilarli rivojlandi. Bu natijalar **muammoli ta'limning an'anaviy metodlarga nisbatan sezilarli samaradorligini** ko'rsatadi. Shuningdek, metodning o'quvchilarning kognitiv, metakognitiv va motivatsion salohiyatini birgalikda rivojlantirishga qodirligi ilmiy jihatdan asoslangan.

4. Discussion (Muhokama)

Olingan natijalar muammoli ta'limning samaradorligini tasdiqlaydi. Muammoli vaziyatlar o'quvchilarni faol fikrlashga undaydi, bilimni tayyor shaklda emas, balki izlanish jarayonida egallash imkonini beradi. Bu esa bilimlarning mustahkam o'zlashtirilishini ta'minlaydi.

Shuningdek, muammoli ta'lim o'quvchilarda quyidagi sifatlarni rivojlantiradi:

- mustaqillik;
- tashabbuskorlik;
- ijodkorlik;
- tanqidiy fikrlash;
- jamoada ishlash ko'nikmasi.

Nazorat guruhi natijalari bilan taqqoslaganda, muammoli ta'lim asosida olib borilgan darslar o'quvchilarning bilish faolligini oshirgani aniqlandi. muammoli ta'lim o'quvchilarda **mustaqil va tanqidiy fikrlashni rivojlantirishning kompleks pedagogik mexanizmini** ta'minlaydi. Muammoli vaziyatlar, gipoteza ilgari surish, dalillash, guruhli muhokama va refleksiya jarayonlari tafakkurning yuqori bosqichlarini faollashtiradi. Shu bilan birga, o'quvchilarning motivatsion va ijtimoiy kompetensiyalarini rivojlantiradi, ularni faol, refleksiv va ijodiy shaxs sifatida shakllantiradi.

Muammoli ta'limni tizimli va metodik jihatdan qo'llash orqali zamonaviy ta'lim tizimida o'quvchilarning intellektual va shaxsiy salohiyatini maksimal darajada ochish mumkin. Biroq muammoli ta'limni samarali qo'llash uchun o'qituvchidan yuqori darajadagi metodik tayyorgarlik, darsni puxta rejalashtirish va vaqtni to'g'ri taqsimlash talab etiladi.

4. Xulosa

Mazkur tadqiqot muammoli ta'lim texnologiyasining o'quvchilarda mustaqil va tanqidiy fikrlash kompetensiyalarini shakllantirishdagi samaradorligini nazariy va empirik jihatdan aniqladi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, muammoli ta'lim metodlari nafaqat bilish faoliyatini faollashtiradi, balki o'quvchilarning analitik, refleksiv va baholovchi tafakkurini integratsiyalashgan holda rivojlantiradi. Muammoli ta'lim texnologiyasi o'quvchilarda mustaqil fikrlashni shakllantirishning samarali vositasi hisoblanadi. Tajriba natijalari uning an'anaviy ta'limga nisbatan ustunligini ko'rsatdi.

Kelgusida muammoli ta'limni raqamli texnologiyalar bilan integratsiya qilish orqali uning samaradorligini yanada oshirish mumkin. Muammoli ta'lim texnologiyasi o'quvchilarda mustaqil va tanqidiy fikrlashni rivojlantirishning kompleks pedagogik mexanizmini ta'minlaydi. Bu yondashuv bilimning chuqurroq, tizimli va barqaror o'zlashtirilishiga xizmat qiladi. Shu bilan birga, o'quvchilarni ijtimoiy faol, refleksiv va kreativ shaxs sifatida shakllantiradi.

Kelajakda muammoli ta'limni keng miqyosda tatbiq etish, pedagogik jarayonlarni tizimli metodik qo'llab-quvvatlash va diagnostik vositalarni standartlashtirish orqali zamonaviy ta'lim sifatini sezilarli darajada oshirish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar / References

1. Dewey, J. (1938). *Experience and Education*. New York: Macmillan.
2. Piaget, J. (1972). *The Psychology of the Child*. New York: Basic Books.
3. Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in Society*. Cambridge: Harvard University Press.
4. Barrows, H. S. (1986). A taxonomy of problem-based learning methods. *Medical Education*, 20(6), 481–486.
5. Savery, J. R. (2006). Overview of problem-based learning: Definitions and distinctions. *Interdisciplinary Journal of Problem-Based Learning*, 1(1), 9–20.
6. G'ulomov, S. (2015). *Pedagogik texnologiyalar*. Toshkent: O'qituvchi.
7. Tolipov, O'. (2012). *Zamonaviy pedagogik texnologiyalar nazariyasi*. Toshkent.
8. Xoliqov, A. (2018). *Ta'lim jarayonida innovatsion yondashuvlar*. Toshkent.